

LESZNAI ANNA KÖLTÉSZETE

Sinkó Ervin

A mai húsz- vagy harmincéveseknek aligha csendül ismerősként Lesznai Anna neve. Ady Endre *A magunk szerelme* című kötetét lapozgatva ott találják ugyan az Ifjú karok kikötőjében címet viselő versciklus előtt az ajánlást: „Lesznai Annának, ennek a nagyszerű nőnek, de sokkal inkább valakinek és nőnél különb és nagyszerű embernek kezébe helyezem e verseket, melyek egy vagy több fiatal nőhöz búgnak, epekednek, de vétkesek, tehát egy korrekt Lesznai Anna védelmére bizony rászorulnak s ez így van jól”. S a mai olvasók joggal fintorogva ezeknek az Ady-soroknak a nyegle modorossága miatt, továbblapoznak s nem is veszik észre, hogy a dedikáció affektált stílusa ellenére van benne valami, ami meglátott és jól meglátott igazság.

A következőkben nem Lesznai Anna személyéről, hanem költészetéről lesz szó, lírájáról, melyben oly teljességgel benne foglaltatik személyisége, hogy valóban felesleges külön az életrajzáról is sok szót ejteni.

Életrajzáról tehát csak ennyit: emigránsként, New Yorkban, az idén töltötte be élete nyolcvanadik esztendejét.

Bizonyára több évtizede emigrációban élésének is része van abban, hogy az újabb nemzedék alig ismeri költészetét; de különben sem a ritka esetek közül való, hogy egy-egy költői életmű hosszabb-rövidebb időre háttérbe szorul vagy éppen kiesik az irodalmi köztudatból, hogy aztán az idők változásával — mint ahogy Csokonai vagy Vajda János lírájával történt — egy későbbi szellemi konstellációban, megfelelő világlátásban és új értelmezéssel teljes erejében éledjen fel.

„... Az érzékelés szférája kiszélesült. Az elvarázsolt természetnek hangja kél, de nem ember adja nyelvét, hanem a természet maga szól önlelkén, Meluzinán keresztül. A költő nem elmélkedik, hanem varázssal tör varázst... Ez a költő nem meghasonult lélekből lázad. Ő is lázadó, dacosan perlő, káromlásig lázadó... A részekbe, lélekbe és testbe, a jóba és rosszba tört világgal az egyvalóságú ősi egység viaskodik. A reflexív kétségnek nincs hangja itt. Igenlés, viaskodó, könyörgő, követelő igenlés szava hallatszik. Az összeütközés nem a költőben van, a költő az ős-igen megszállottja. Ez örvendő hatalmas igenben nincs kettősség, csak rajta kívül. Nem prometeuszi viadal, nem szörnyedt helyet nem lelés, a föld mámora ez a lázadás, mely a maga erejétől ittas.

... Meluzina egyiptomi Máriává lesz és Jézusra néz. De ez a Jézus nem a keresztény Jézus, Meluzina csak a fákkal, a széllel, a pásztor-túzzal együtt üdvözülhet. A keresztény Megváltóhoz... csak a vágy litániájával közeledhet. „Mért nem szeretted a szerelmet?”... Lesznainak a természet lelke a legfőbb valóság...

Ha tér, az esti porba
Konduló bús kolomppal
Kavarva felleget,
Többet ver fel a csorda
Az élet szent porából,
Mint amit rámolvashatsz
Szegény emberszavakkal,
Mint amit rámcsókolhatsz
Szegény emberajakkal
Az élet mámorából.

Hatalmas, de önmagába zárt világ a Lesznai Annáé. Egy egész világ, de nem mindent magába foglaló, hanem éppen a világok egyike...”

Az idézett mondatok egyik nagyon régen, 1922-ben, a pozsonyi *Tűz* című folyóiratban megjelent írásomból valók. Lesznai Anna abban az évben, Bécsben, *Eltévedt litániák* című verseskötve megjelenése alkalmából írtam.

Ma, negyvenöt évvel később egyet-mást, persze, másképpen fogalmaznék meg, de épp a történelmi több évtizedes távlatból csak ennek az egykori ismertetésnek a megokolása, részletesebb taglalása és megvilágítása az, csak ez az, amit szükségesnek érzek, hogy kirajzolódjék annak a költőnek jelentősége, aki a XX. század, pontosabban a *Nyugat* folyóirattal újjászülető magyar irodalomnak kivételesen gazdag, izgatónan eredeti és egyetlenség kortársával se rokonítható lírikusa.

A *Nyugat* 1912-ben, tehát a folyóirat alapítása után négy évvel megjelent *Almanachja* előszavában, a megtett útra visszapillantva, Ignotus, a *Nyugat* főszerkesztője egyebek közt a következőket írja:

„Azt, hogy az író önjogú lény, ki elé csak tehetsége szab törvényt; azt, hogy az irodalom autonóm terület, melynek törvényei belülről alakulnak s nem szoríthatnak rá kívülről; azt, hogy a művészetet nem

dirigálni kell, hanem inspirálni, s nem fegyelmezni, hanem tisztelni, s azt, végre, hogy a művészet csak akkor lehet hasznos és politikai, társadalmi vagy nevelési célokra hasznosítható, ha maga nem törődik semmi egyébbel, mint önmagával s nincsen egyéb célja, mint az, hogy legyen; mindezt sikerült a Nyugatnak elismertetnie — s elég hamar sikerült. Talán nem is ellenére a sivár unalomnak, a bátoratlan rabságnak, a nyomorult elhagyatottságnak, melyben, kevés oázissal, az irodalom vesztegett. Talán éppen e pusztaság akusztikájának erejével, — olyan csönd volt s annyira nem volt semmi, hogy minden hang meghallatszott s alig volt komoly akadály... Az igazságot igazán éppen csak hogy ki kellett mondani, hogy menten úrrá legyen s neveltségben s tehetetlenségben marasztaljon minden úriszéki igényt az irodalmiaknak mogyorófpapálcával való dirigálására. A tehetségeknek éppen csak helyet kellett adni, hogy mint a mag köré a kristály, menten köréjük rendezkedjék a közönség...”

A *Nyugat*nak ez a kulturális-esztétikai forradalma, mint kezdeti időszakukban a forradalmak általában, egységesnek látszott — s valóban részvevőit többé-kevésbé egységessé is forrasztották az esztétikai analfabetizmus társadalmi hatalmasságai, akik a magyar glóbusz, a hazafiasság, az erkölcs és a hagyományok nevében megbotránkozva átkozták ki az „új időknek új dalaival” betörő, „kaput és falat döntető” európai szellemi áramlatokon nevelkedett, európai színvonalon megszólaló új magyar irodalmat. De épp azért, mert ez új irodalom művelői valóban írók voltak, hamarosan, de különösen az első világháború kitörése után, láthatóvá vált, hogy a mozgalomban végtelenen ellentétes irányzatok verődtek egységbe. S nyílvánvalóvá vált az is, hogy az öncélú művészetre esküvők közül a legtöbben képtelenek bizonyultak rá, hogy a világháború nagy próbája idején megmaradjanak, mint ahogy Ady Endre megmaradt „ember az embertelenségben”.

A *Nyugat* különböző tendenciái közt Lesznai Anna lírájának helye egyedülálló. Nem rubrikázható. Nem hasonlít a l'art pour l'arthoz, nem a népieshez, nem a Babits individuális pacifista költészetéhez, de Ady apokaliptikus elszörnyedt háborús vízióihoz sem. S azzal a forradalmi politikai lírával se volt semmi közössége, melynek legnagyobb képviselője Ady Endre volt. Lesznai Anna költészete nemcsak a *Nyugaton* belül, de a kor egyetlen európai költői irányzatával se rokonítható. Ennek a költészetnek nem volt, mint ahogy Adyénak volt, történelmi előzménye és ennek a költészetnek folytatója se támadhatott — megmaradt mind e mai napig egyedülálló tüneménynek.

Mennyiségileg kevés Lesznai Anna könyvalakban megjelent verse; mindössze három kötet. *Hazajáró versek* az első kötet címe. Ez még 1912-ben látott napvilágot s mint általában első kötetek, inkább az útkereső vagy az utat sejtető elindulást, csak részben jelzi a megvalósítást. Második verskötetete az *Édenkert*. Ebben már teljes hangszereléssel és a teljes, minden vonatkozásban kialakított, összetévesztetetlenül egyéni világgépével jelenik meg. Ez után csak még egy verskötetet követhetnek, mely új szín pompában, új élményekkel gazdagodva, de ugyanazokból a személyes mély gyökerekből lombosodott

ki, mint az *Édenkert*. Ez az *Eltévedt litániák* című kötet. Az azóta kéziratban halomra gyűlt, gyéren, különböző folyóiratokban, így a *Híd*-ben is megjelent verseken kívül, egyelőre ez minden. S csak a kivételes értéket bizonyítja, hogy ez a kevés is izgatón jelentőség-teljes.

Költőnőről van szó. Van-e különleges női költészet? Nevek hosszú sora bizonyítja, hogy van. De mindjárt hozzá kell tennem: a költészet, mely csak valami speciális női szellemiséget vagy lelkeséget nyilatkoztat ki, lehet érdekes, lehet sajátos árnyalataival többé-kevésbé megkapó is, mindazonáltal mégiscsak szűkös és szűk keretekben mozgó költészet. Teljes értékűvé csak akkor válik, ha nem reked meg a lány, a feleség vagy a szerető magánélete intim örömeinek és bánatainak cizellált versebe foglalásánál, hanem képes a nőiség médiumán keresztül a személyes élményeket olyan intenzitással és olyan dimenziókkal kifejezni, hogy ezzel, mint általában minden költészet, a világnak és benne az embernek és emberinek egy új képét, nőt és férfit átfogó *világképet* alkosson meg.

Lesznai Anna lírája női líra, és ugyanakkor világ és ember viszonyában állást foglaló, világ és ember viszonyát értelmező, világképet szavak mágiájával teremtő líra.

Anélkül, hogy még csak időnk jutna észrevenni is, egyszerre, magától értetődően kellős közepén találjuk magunkat egy valóságnak, ahol minden csoda: ember és fa rokoni együttérése, értelem és érzélem hiánytalan egysége — és aki a csodák rendjét elénk teregeti, a költő, maga se szűnik meg tágra nyílt szemmel önmagán és világán csodálkozni:

Csudálkozva nézem karom,
Mint hajlik ölelésre íve,
Mély gyökerű gyönyörök ize
Gyülemlik csókká ajkamon.

Bó fényözzön csurog a kerten,
Sok izzó kelyhű tárt virág:
Én és a kéklő szilvafák
Állunk, várunk napfénykeverten.

Kiderül, hogy amit realitásnak szokás nevezni, a dolgok külön helye és puszta egymásmellettsége, csak előítélet. Ezek a csodálkozással be nem telő asszonyi szemek egy valóságot fedeznek fel, mely immár az egyedül igaz. A csoda, a csupa csodával telt, mindig csodákkal meglepő élet: ez az egyetlen, szabályokat nem ismerő, uralkodó szabály. Ez a líra passzív, éspedig abban az értelemben, hogy a költő nem más, mint médium, nem ő formálja az életét, hanem vele történik élete és az élet.

Mert édes szóim szülője nem vagyok:
Életem varázskapuja alatt
Idegen vándor karaván halad.

Azt hiszem, hogy ebben az önmagára és költészete természetére ámulva ráésszmelő vallomásában van egész lírájának a titkot nyitó

kulcsa. Mert ez a líra varázsénekek emlékét idézi, de aki éneklí, a bűvölő maga is elbűvölt; lakója a különös határnak, mely a spontánul, reflexió nélkül burjánzó őstermészet és az emberi világ között húzódik, a kettő között, de egyben átjáróként össze is köti a kettőt. Aki ezen a határvonalon él, annak sorsa, hogy hol a határon innenre, hol a határon túlra vágyakozva, de mindig épp ezért itt is és ott is legyen. Mert az ő számára az individuális emberi lét világa az őstermészet világával együtt kibogozhatatlanul egyképpen jelenvaló. Örökös a fájdalmas hullámvás a kozmikussal azonosuló lét és az individualizálódás fájdalma között.

Éltem aluvó asszonyéltemet,
Testem nem volt más: minden nyarak teste.
Hajam a fáknak kusza lombja volt,
Szívem a nappal leáldozott este.

És nem volt más álomra nyílt szemem
— Hiába hajlott ködfejtő betűkre —
Mint minden víznek és minden egeknek
Egymásba mélyedt magalátó tükre.

Bús eremben télvégi harmat gyűlt meg,
November hóban őszi pára ült meg.
Mindenik maggal kipergett az éltém
És lenge lelkem lebegett a szélben.

Az *Édenkert* kötet első, *Ébredés* című verséből való ez a három strófa. A központi, úgyszólván egyetlen témája az *Édenkert* kötetnek a szerelem. De Lesznai Anna szerelem-élményének semmi köze a játékos, dévaj anakreói szerelmeskedéshez. Éppúgy nincs köze azonban az aszketikus kereszténység büntudatához sem. Erósz, Lesznai Anna Erósza sohase mosolyog, mindig megrendít: a kozmikus azonosulásból az öntudat zárt világába vezet. Az *Édenkert* első versének, az *Ébredés*-nek az egész kötet tartalmát megvilágító első három strófája után kontrapunktként két szakasz következik, ebben a két szakaszban pontos szóval ki van mondva, hogy Erósz nem az antik hedonizmus megtestesítője, de nem is a démon, melynek a kereszténység aszkézise állította. Lesznai Erósza halálosan komoly:

— Te eljöttél és kiváltottál engem
Te csudahántó megváltó szerelmem.
Hogy gyökeret vert tebenned a lelkem
Én fölsikoltva önmagamra leltem.

Az én karom reszket ölelve téged,
Az én szívemre verődik beszéded:
... Sebzett lelkem a nyaraktól kivállott
Most talpig saját fájdalomban állok.

Énné válni fáj. „Most talpig saját fájdalomban állok.” De aki nem jut el ehhez a saját fájdalomhoz, aki nem tudná ezt a fájdalmat, a magában-lét és a magára-eszmélés fájdalmát szeretni, az kívül ma-

rad a szerelem teremtette csodák világán, az egyetlen világon, melyben saját életét éli, álmodik, felébred és értelenné hal az ember — ahol az élet a meghalást, a halál feltámadást, a tett pedig mint az alvajáróé, az odaadó engedelmes passzivitást jelenti.

Amilyenek hívtál, lám olyannak leltél
Milyenek akartál, olyannak öleltél
Meg is megtanúltam asszony mesterségem
Kedved nótájára hajlik táncra vérem.

Látnivaló: ennek a szerelmi lírának megvan a maga egyetemesen emberi — hangsúlyozni kell az egyetemeset és az emberit —, tehát nem transzcendens misztikája. S mint látni fogjuk a mítoszteremtő ereje is. Ez a szerelem nem ismeri az ezt akarom-ot vagy azt nem akarom-ot, hanem csakis önmagát, magát a szerelmet, mint sorsintéző hatalmat.

És kérdezlek most már hová vezetsz?
Hozzád vezetsz vagy elvezetsz magamhoz;
És lesz-e mindig mélyebb ébredés?

Az énné válás, az individuális különlet sajtó fájdalma — ez is „ébredés”, de csak az ébredés egyik stációja. Előfeltétele a „mélyebb ébredés”-nek, melyben az én a nem-énben, a másikban, a kedves te valóságában talál rá a saját feloldódott, kedvese lététől értelmet és beteljesülést nyert önéletére.

Ez semmiképp se az a platonikus szerelem, melynek a vágy, az úgysis mindig kielégíthetetlen a legfőbb és felmagasztalt tartalma. A szerelem itt a földi élet, az érzékelhető test szerelme s ugyanakkor itt az érzékek örömeiben szűnik meg a különlet, az én, mert akar és tud és mert kell neki maradéktalanul a nem-énnek, a kedvesnek szentelődni. Szentelődni — így kell ezt mondani, mert szöges ellentétben a korabeli divatozó erotikus költészettel, ebben a szerelmi lírában mindenütt jelen van valami abból a mély megilletődöttségből, amit vallásos megindultságnak, emberiesült imának lehetne nevezni. S akkor „a legmélyebb ébredés” egyet jelent „az édes áldott boldog megszűnéssel”.

.....
Nem kereslek és mámort nem remélek
Tudom hogy vagy: és megállok az éjben.
A lombos kertnek minden szála rebben
És elmerül tengernyi tárt szivemben
Tudom hogy vagy: és nincs többé a kert.

Az ég boltja csillagfényvel kevert
Tudom hogy vagy: s a halk csillagok gyűlnek,
Szerelmem fáján virágként megűlnek
Dalos virágok dús szerelmem fáján
Tudom hogy vagy: és elhalkúl az éj.
Nincs fény többé az égi mezők táján,
Testem fénylik mert vágyad pihent rajtam
Tudom hogy vagy: s nincsenek csillagok.

Belémvésődött csóкод nyoma ajkam,
Karom sem más csak bontott ölelésed,
A föld sem más csak hely, amelyen álltál.
Tudom hogy vagy: és beléd ömlik minden
Gazdag tejútja a százkeblű létnek.
És utóisónak bévonulok én is —
Hála néked hogy nem kellennem nekem
Én édes áldott boldog megszünésem,
Nem kellennem többé: te vagy.

Nem tudok költőt, aki az egy témát: a nő és férfi viszonyát oly sok távlatból és oly dús változatokban énekelte volna meg, mint Lesznai Anna. A Johann Sebastian Bach istennel társalkodó muzsikájának kifogyhatatlan, megigézetten megigézö variációira, a gyönyörteljes szemlélődésbe elmerült állapotból viharos megindultságba, megindultságból megint a szemlélődés boldogan alázatos nyugalmaiba átcsapó hangoknak hullámhegyeire és völgyeire emlékeztet; akárcsak Bach vallásos zenéjének, Lesznai Anna lírájának is jellegzetessége: nem telik be a fül hallással, se a szem látással — a kiapadhatatlan zsolttáros dicséret és valami eleve boldogan, igen, boldog lemondásra is elég erős hála.

Törje fel érett magvát szívemnek
Reá verődve százféle szépség;
Tenéked megnyílt alázott kincsét
Bomolva ontsa.

És áldás rájuk, kik miatt sírtam
Szavuknak ízén lágyult a csókom,
Megadón fejlik karom le rólad
Majdan ha elhágysz.

Mert a pillanat, a szerelem minden pillanata is a mulandóságé; ami benne még jelen, az áldott ajándék és annál inkább áldott, mert hisz a halál, az elérhetetlen beteljesülés tudatától izzó. És bölcs is a szerelem. Tudja, hogy megrontó kísértés többet akarni, mint a halál ízével elegyített pillanat jelenét. Egy pillanat — s mire ráeszmélünk, máris utolérhetetlen s ha tartóztatni akarjuk, akkor, bár ketten még együtt, máris ki-ki a maga külön magányosságában „véresen veri falát a létnek”.

.
Tudtam-e akkor csókkal és vággyal
Kinek az ajkát illette ajkam?
Féltem ha kértem s féltem ha kértdél:
Mert más az kit kérdenek, s másé a válasz
Tétova nyila.

.
Sohase lesznek eggyé, kik ketten
Indútlak egykor rejtelmes úton.

Kereső testük sűrű homályban
 Véresen veni falát a létnek.
 Mint gyenge csecsemők puha karokkal
 Tétován nyúlnak egymás szívéhez . . .
 S melléje kapnak.

A természet nemcsak hogy mindig közel van, hanem szubsztanciálisan azonos az éneklővel. Ami más költőknél hasonlat, az itt a lényeges valóság kinyilatkoztatása. Legszebb példa erre az Őszi szavak:

Mert nem vagy nálam: ajkamon
 Súlyosan érnek csókjaim,
 Sok ágon feledett gyümölcs
 Magánossá piroslott kertben.

Mert nem ölelsz meg: két karom
 Beléfojtom száz semmiségbe
 Mint télen fázó rózsátőt
 Fáradt lombok mélyébe rejtnek.

Mert elhagytál: a perceket
 Álmatagon ejtem a földre . . .
 Sárgult tenyérnyi levelét
 Juharfánk így hullatja halkan.

Ha röviden is, de el kell időzni a hasonlat különleges funkciójánál ebben a lírában. Míg egyébként a hasonlat a szubjektív emóciót távoli szférából, kívülről vett, objektív képpel világítja meg vagy fejezi ki s így teremt meggyőzően felvillanó viszonyt egy meghatározott szubjektív lelkiállapot és csillagok, felhők, erdei vadak vagy vihar között, Lesznai Anna lírájában a hasonlat nem egyéb, mint az objektív világban magára, a maga hűségez plasztikus vetületére ráismerő én. Ezért legtöbbször el is maradhatna és sokszor valóban el is marad a hasonlatot jelző „mint” szócska.

Oroszlánfünek bojtján fönnakadtam
 És látom, nincs is út: otthon vagyok.
 Picinyke kis virágban, elterülök
 A halhatatlan egék kék terén.
 Hintálok fehér fellegekkel . . .
 Fehértüzú rózsás cseresnyeág.
 Suhog lombom, mert elmállott szemem
 A mindent látó hús fehér galamb.

Így a látvány fátylat lebbent fel a láthatatlanról; a lelki és a dologi világ nem egymástól külön vagy egymással szemben állanak, hanem csak látszólag idegenek, csak látszólag idegenedtek el egymástól, hogy a líra varázstörő varázsszavára újra egységbe azonosuljon vissza benső és külső világ, ember és fák, vágó és part.

Mint két sor fája egy fasonnak
 Úgy sorakozik sok napunk
 Egy hosszú vágynak szegjük partját
 De sohasem találkozunk.

Eképp történik, hogy a tapintható külső világ nem a léleknek pusztán „jelképe”, hanem az eleven tulajdon elválaszthatatlan teste. A lélek és a test, az erkölcs és az ösztön a kereszténység szellemében gyökerező antagonisztikus kettőssége elmerül, megsemmisül az egyetlen, minden porszemében az emberrel testvériesült mindenségben: a szem és az amit lát és a kéz és az amit simogat, de a látható és a láthatatlan is egymásba lényegesülnek át, egymásról vallanak. És nem az eksztázis lázas nyelvén, hanem szelíd, a hosszú soroknak behízsgáló, szinte mesemondóan nyugodt, verőfényes világosságot sugárzó, ráérő ritmusával. Az Egyszerű dal mintha semmi rendkívülinek, csak az úgymagyától értetődőnek bűgőan meghitt közlése lenne, szó, mely a kedves be nem avatottak „asszonytudománnyal” látásra nyitja a szemét a hétköznapi ünnepi csodájára.

S mert abból kell kiindulnom, hogy a mai olvasó nem ismeri Lesznai Anna költészetét, egészében idézem a benső élet és a külső anyagi világ között a külön határt elmosó, a szerelmi panteizmusnak egyik legszebb és legjellegzetesebb versét, az Egyszerű dal-t:

Hogy engem lássál nézd meg kedves a kertet,
A lombosat, árnyasat, rejtőt a domb ölen,
Bizony mert én is lombos, rejtős vagyok.

Ha engem szólítsz, kedves, szólítsd a szellőt
A sietőt, suhogót, susogót titkok tudóját,
Mert bennem is nagyon sok suttogott kérdésre válasz.

Ha testem kívánod, úgy simítsd az illatos földet,
Ő alszik és hűvös, de viselős izzó kehellyel.
Aluszom én is, bennem is nyílnak virágok.

Ha ölelni óhajtsz, úgy öleljed hársaim törzsét,
Erősek, szívósak, égnek tülekedők.
Köztük megálllok, hajamban játszik a nap.

Ha bírni akarsz, úgy hintsd be maggal mezőnket,
Mert azé a föld, ki terméssel áldja meg őt.
Ki holnapom hordja én is azé leszek.

Ha ismerni vágyol, úgy némán messzire nézzél
Mert tágas a völgy, a szélén hegyek hevernek.
Tágas a lelkem, de valahol otthon vagyok.

Ha szeretni szeretnél, úgy tárd ki szomjas karod
Borulj a fűbe a nyilazó napfény alatt,
Ott játszik csókom minden sugár nyomán.

Ha jó akarsz lenni hozzám simogasd meg ebünket
Mert hű ő szegény és nem tudja megmondani mi fáj.
Jaj, tudni, szólni szemérmes szívnek nehéz.

Ha el akarsz hagyni, házunk kapuját tedd be,
Léptednek nyomán arannyal porzik az út.
Örökké nyílik a kert, de viszont sohase látod.

Ebben a lírában a nő és férfi viszonyának mitikus szimbólumaként elevenedik meg Meluzina, az a tengeri sellő, aki az ófrancia monda szerint beleszeret a breton királyfiába, Raimondba, feleségeként él vele mindaddig, míg egy napon a tengerpartról férje meg nem lesi s a fürdőző asszonyon fel nem fedezi a titkot, hogy sellő. Ezzel azonban el is veszti Meluzinát, aki az emberi világból visszatér őselemébe, a tenger mélyére. De most már az is száműzetés az első önkéntes száműzetés után.

Lesznai Anna ebben a mondában találta meg a szerelmi boldogság, a vágyódás és a boldogságban is sorsszerű magányosságnak a megfejtését. A szabályoknak és törvényeknek, rációnak és történelemnek alávetett, ellentétektől kínzott, összeütközésektől és harcoktól hangos mechanizált társadalmi létbe beleszorított szűk emberi világ — ez az, ahova a végtelenből Meluzina elkerült. Nem idegen hatalom akaratából; az ember vonzása volt az, aminek nem a k a r t ellenszegülni.

Már Lesznai Anna első kötetében, a *Hazajáró versek*ben, különösen a Meluzina szívéről szólóban már kibontakozik a minden későbbi versében, egész lírájának alaphangját meghatározó világkép: egyazon szívben az ősi, édeni igazi otthon, melyről nem lehet, nem is szabad lemondani és ez a gonosz varázs verte, embertől elidegenült világ, melyben mégis lenni és szeretni rendeltettünk:

Oh ne vágyj külön válni
Az édes mindenségtől
Amely szívemben szunnyad,
Hadd szeresselek együtt
A földdel és a széllel,
A szűz ütemre térő
Halhatlan falevéllél,
A nappal és a dérrrel
Mely fűrészti a fákat

Az örök ifjú vággyal
Mely most átjárja testünk,
És összeköt a léttel;
Mint anyaméhben alvó,
Bűvös álomba hajló
Kücsinyke magzatot
Táplál szülője vére...

És mégse: ennek a költőnőnek a világképe noha nem idillikus, de nem is tragikus. Épp a Meluzina-lét és a halandó emberi asszony kettségének az élményéből következően tudja önmagát és a csalódásai fájdalmát is distanciából, jajveszékélés, tombolás, féltékenység nélkül megengesztelődötnen, valami egész különös, úgy mondhatnám, alázatos h u m o r r a l szemlélni. Egyik legszebb példája ennek a magatartásnak az *Édenkert*beli *Az asszonyok párja* című, tudós mosolytól csillogó verse:

És nincs maradás az asszonyi csók kikötőjén
Ma itt, holnap ott leli kedvét és párját az ember.
Könnyelműn hívja, majd hagyja, illanó percben
Kedvese keblét.

Néki, ki fukar a szívvel és préda a csókkal
 Sok vagyon párja és sokhelyt várják a jöttét
 Osztolni kell örömében, s osztozva hal meg
 Mindenik asszony.

E nyugodtan, tárgyilagosan összegezõ megállapítás után következik a tréfa, mely csak látszólag tréfálkozás, a valóságban azonban az evangéliumi bölcsességnek: a langyosokat kiköpi az Úr az õ szájából — a mesemondó hangján történõ variációja:

Mégis a másvilágon (mert oly szegény az élet,
 Kell lenni másvilágnak, mely pótolja bérünk);
 Mégis a másvilágon feltámad mindenik asszony
 S kéri a párját.

Ha turbános mozzem volt õ, kit most esengve hívnak,
 Allah annak ítéli, ki legtöbb csókkal borítá
 Lankasztva viharzó testét hûrúhoz méltó karral
 Mézes gyönyörrel.

Igazhitû zsidónak az léssen örökös párja,
 Ki legtöbb gyermekét szülte és övta a házát,
 Szép puha földbe temetve kéz-kézben alusszák
 Örökös álmuk.

S mint ahogy van alázatos humor, van boldog rezignáció, a sors megadó szeretete is:

S jaj ott is az Égben azoknak kik legjobban semmit se
 [tettek,
 Kik húsen adták a csókot és gyéren szültek és sírtak
 Mert sorsunk sírni és szülni és csókolni ezernyi csókot.
 Azok kik mulasztottak ott túl is, mint lent a földön
 Hiába várnak.

Végül az *Édenkert* kötet e vázlatos ismertetésének befejezéséül, külön kell foglalkozni a verssel, mely végsõ kicsengése és konkretizálása Az asszonyok párja verset ihletõ életérzésnek: a megdöbbentõ erejû, egész koncepciójában és minden szempontból eretnek költeményre gondolok, melynek címe Apám dicsérete.

Lesznai Annának talán nincs is még egy verse, mely ilyen merészen pogány, életet és örömet ünneplõ és — áhítattal teltebb lenne. A költemény külön esztétikai erénye, hogy mint minden, a körülményekkel, beidegzett nézetekkel és opportunitással nem számoló, mélyrõl jött ének, elsõdleges hatása, hogy megbotránkoztat —, hogy aztán, annál inkább meghódítson.

A vers minden strófájának a refrénje új és új változatban visszatérõ glorifikálása „a jóllakottak”-nak. Büszkék bízók szentek a jóllakottak! — Termékenyek, szentek a jóllakottak! — Dúsak, drágák, szentek a jóllakottak! — Tiszták, szûzek, szentek a jóllakottak! — Bökezûek, szentek a jóllakottak! — Megbocsátók, szentek a jóllakottak! — Erõsek, bátrak szentek a jóllakottak! — Megadóak, szentek a jóllakottak! — Bölcsék, hívõk, szentek a jóllakottak! — Legyenek áldottak a jóllakottak!

Ez a himnikusan áradó dicséret úgy cseng, mintha antihumánus, az éhesekkel, a szenvedőkkel, a póruljártakkal való szolidaritás fennhézajzó megtagadása volna.

De az-e valóban?

Egy bizonyos: kihívó megtagadása a késői antik filozófiába visszanyúló, a kereszténység erkölcsi értékrendjében gyökerező aszketikus erényeknek. Az evangéliumi hegyi beszéd igéivel ellentétben, melyek szerint boldogok akik sírnak... boldogok akik háborúságot szenvednek az igazságért... boldogok lesztek mikor titeket szidalmaznak, háborgatnak — az az isten, akiről az Apám dicsérete szól, nem a meg-alázottak és nem a sírók, hanem az élet dús lakomájából hazatérők vidám házigazdája. A nevetés, a büszkeség, a gondtalanság, az élvezett, gazdag és bátor élet az, aminek jó íze és szépsége követendő példaképpé magasztosul fel.

Az élmény kifejezésének kivételesen szuggesztív ereje, a szép szó meggyőző hatalma nélkül, persze, csak pusztá elmélkedés volna az, ami itt, mint hálás és elragadtatott hitvalló számtalan autentikus emlékből támadt ellenállhatatlan látomása nyugöz le. Az Apám dicsérete gyászének, sirató, melynek azonban csak az első két sora szól a fájó hiányérzésről, hisz nincs már az, aki oly széppé tette az elmúlt évet — de azután a siratásból az öröm és az élet dicsőítése bontakozik ki az emlékezés rajongásával.

Mért nem nevet úgy senki már körültem
Mint te neveltél napszemű atyám?
Harsogva hajoltál hajdan bölcsöm fölé.
Mikor szűz voltam nevetve néztél —
Büszkék bizók szentek a jóllakottak!

.....

Szépen mondanak le kik érettre éltek,
Elmenni szépen csak az megy ki nem éhezett;
Mert egy ő a léttel, örök sajtárja a sorsnak:
Mesének hőse uj életre hal ő bizonynal —
Tiszták, szűzek, szentek a jóllakottak!

.....

A hazatérőt elnéző vidáman fogadja az Isten,
Tenyere lüktet a léttől, mint tenyered homlokomon
Kérdi-e vajjon mint kértded: „No fiam hogy mulattál?”
Erkező bánat csillogó pára lesz ott vajjon? —
Megbocsátók, szentek a jóllakottak!

A vers rendkívüli szuggesztivitása fokozódik a szubjektív, intim emlékkal, mely az utolsó előtti strófában idéződik fel:

Mondád: „Nem búcsúzni akartam csak kívánni jóéjszakát!”
És bezártad halkán gazdag szemed tavát
Melyben megfürdött a véres világnak
Minden szépsége boldog akaráásban —
Bölcsök, hívók, szentek a jóllakottak!

Hálásan hordom emléked palástját
 Mely megoltalmaz bánatok sebétől
 Mely megvédelmez közönyök porától
 S a te lányod szólok kulcsolt kezekkel:
 „Legyenek áldottak a jóllakottak”.

A jóllakottak e himnikus megdicsőítése annál inkább problematikus költői magatartásnak látszik, mert a kötet, melyben szerepel, az *Édenkert* 1918-ban jelent meg, tehát az Apám dicséretével együtt Lesznai Annának az első világháború éveiben írt verseinek a gyűjteménye.

A felületes első benyomás: mintha az, aki ezeket a verseket írta, exterritoriálisan élte volna át a borzalom éveit — mintha észre se vette volna, hogy háború dúl „kint a nagyvilágban” és körülötte pusztulás, gyász, éhség a vérző, hadirokkantaktól, idegsokkosoktól nyüzsgő, egyetlen zsarnoki sötét kaszárnnyává nyomorított országban.

Éhínség közepette a jóllakottakat ünnepelni — ez azonban mást is jelenthet, mint azt, hogy az ember közömbösen hátat fordít az éheseknek, mint ahogy az épkézláb emberben gyönyörködni nem szükségképp elárulása a bénáknak és nyomorékoknak. Jelentheti a jóllakottak dicsérete, mint ahogy Lesznai Annánál jelenti is, az ember és az emberi dicséretét, egy valóságos szeretett ember áldott emlékének keresztül a posztulált emberét, akit nem torzít el az éhség, dicséretét, de hívását is az embernek, „ki nem fél önnön magától és bizón rogy halálba. Teljesen éli le éltét: kerek hibátlan egész; Nagy alchimistája ő a létnek, kezében minden arany — Dúsak, drágák, szentek a jóllakottak!”

Mert a kérdés az: siralomvölgye-e ez a földi élet, egyetlen és legfőbb törvénye-e a szegénység piszka és az örömről való lemondás, vagy pedig az a föld-e ez a miénk, ahol „magba szökötten virúl fel minden öröm, Melyet az élet lomha rögébe vetettek —”?

Mint általában művészi alkotásoknál, ez esetben is érdektelen a költő pillanatnyi szándékának a kérdése. Lehet, hogy az Apám dicsérete nem akart több lenni, mint egy kivételesen szerencsés, derűs és az életet fenékgig élvezett ember emlékének a rajongó kegyeletes megidézése. Ezzel azonban maga a költemény annak az értékrendszernek lett monumentális kifejezése, mely a keresztényi erénnyel, a szenvedéssel, mint az embert elcsúfító hatalommal, a nélkülözéssel, mint az ember szabad és bátor íramát megbénító átokkal fordul szembe és — pedig azáltal, hogy az igaz és igazi életet a kicsinyes aggodalmakat nem ismerő, irigységtől és félelmeiktől felszabadult, bízó ember örömmel gazdag életében glorifikálja.

Lesznai Anna lírája nem az, amit szociális költészetnek szoktak nevezni — és mégis, épp azon a ponton, ahol látszólag szembetűnő tagadása a szociális tendenciának, nemcsak hogy találkozik vele, hanem a végső értelmét és célját fejezi ki.

A háborús kataklizmák és az azokat követő nagy végső leszámolásra készülő forradalmak idején az Apám dicsérete nem talált s nem is találhatott fogékony olvasókra. De az igazi költői művek általában rit-

kán alkalmasak arra, hogy közvetlenül harci indulók minőségében szolgáljanak. Ma, nem egészen ötven év után, másképp olvassuk, mert legmélyebb tartalma hallhatóvá vált. Ma úgy olvassuk, mint költői anticipációját annak, aminek egyetemes megvalósítása ti. egy az életének örülni tudó, életörömhöz jutott, életörömtől megtermékenyített és termékeny emberiség talán mégse csak utópiája a mi mai, a nem-élet vagy a fél-élet ellen lázadó és lázadva alkotó erőfeszítéseinknek.

De itt az *Édenkert* kötet többi verse is. Maga a kötet címe — nem megtagadása-e minden közösségnek azzal az emberiséggel, amely e versek keletkezése idején a poklok poklát élte át? Hogy és mit tudhatna megindítót, megrázót, elragadót mondani nekünk egy költői mű, mely nem hozzánk, tehát nem rólunk szólna, kik állig benn a valóságban, mint az iszonyú valóság elválaszthatatlan részei, tehát áldozatai is, éltünk és élünk?

Az ilyen költészet lehetne a tücsökciripelés utánzata, de nem lehetne esztétikai érték, nem embereknek írt vers, mint ahogy az például az Anakreón gyönyörű verse a tücsökről. Minden esztétikai, tehát emberi érték szociális eredetű. A valóságtól legelvonatkoztatottabb, leglégiesebb költemény is, a költő egyéni alkatának megfelelően, alkotóan, de mindig az akarva, nem akarva közös világra, a hozzá való viszonyra, konfliktusokra, időkre és emberekre reagál. Ezt teszi Lesznai Anna az *Édenkert* kötetben is. Az *Édenkert* szembeszállás azzal, amit akkor, az első világháború idején jobb- és baloldali politikának, a mézszárlás elkerülhetetlen, sőt szent és kötelező szükségletének deklaráltak. Szembeszállás az embernek önmagától való elidegenedésével, a gyilkosság szentesítésével, nem olyan módon, hogy deklamál, hanem a hűséggel egy valaha volt vagy még inkább egy óhajtott leendő világhoz, melyben az ember csak emberi fájdalomokról, vágyakról és szépségről, csak Erősz titkokkal teljes és mégis egyetlen világos, egyetlen szabad világról tud. Ezek a versek nemcsak valami mellett, hanem valami ellen is íródtak. Meglátszik ezeken a csak szerelemről, csak természetről, csak édeni vágyakról szóló verseken, hogy a háború borzalmainak élménye feszültségében, az őrzöngésnek ellenszegülve, a pokol jelenlétének kínzó tudatában ünneplik csak azért is a szépséget, a szerelmet, a gyöngéd odaadás örömeit, azt az erotikát, mely nélkül nincs útja az embernek az önmagával és a mindenséggel való szelíd találkozáshoz.

Nemcsak „meglátszik” ezeken a verseken a világméretű öldöklés árnyéka, hanem mintha az iszonyodva összeszorított fogak közül hol egy-egy felszökkenő, elborult célzásban, hol pedig felszakadó lázas jankiáltásban törne ki a vallomás, hogy van, aminek emberi mértékkel nem volna szabad lennie: az úrrá lett pokol, aminek az ember prédául dobta magát. Ez a Szerelmes ajándék című versben annál medöbbsőbb erővel hangzik fel, mert idillikus emlékek közepette, szinte észrevétlenül, azt gondolhatnók, hogy különösebb hangsúly nélkül, futólag, pusztán ténymegállapítás formájában bukkan föl egy pillanatra az édes emlékek között a szörnyeteg jelen. Szerelmesével, aki gyermekkora óta szeretőtlenül és szorongva szenvedte át, a költő — szerelmes ajándékként — a saját egykori gyermekkora boldogságát akarná megosztani:

... lombos lesznaí kertben
Vigan topogott dőcögő léptem.
Útamon bőven hullott a morzsa,
Puha kaláccsal kövér marokban
Széles mosollyal a kerek arcon
Figyeltem számos tarka madárnak
Vig lakomáját.
Teli merítem két tenyerem ma
Elmult örömök tiszta vizével,
Kezemet feléd osztozva nyújtom.
Tenéked úgysem adhatok mást —
Másé a testünk — s lelkünket holnap
Ki tudja merre úzi az élet.
Azt adom néked ami a legjobb
Mít te nem kaptál keserves útra
Útravalóul: gyermeki kedvem.

Nem politikai költő. Semmi plakátszerű, semmi deklaratív ellenállás se szólal meg a versben, de benne a hirtelen betört három szó: „másé a testünk”. S ez számonkérésként hat, amibe feleszmélve borzong bele az ember.

Lehet hallgatni a háborúról úgy, hogy hallható legyen, hogy miről szól a hallgatás. Ez az, amihez mesterien ért Lesznai Anna lírája. Itt a kötetben a Falusi harang című verse. Mintha csak művészi játék lenne, s a valóságban a rémület az, amelyik a játék álarca mögött mozdulatlanul meredt meg. Ha a falusi harang megcsendült, „kékülő” volt az út, amin „nyárvérű fű virít, Kökény habja kacag”.

A tiszta légben eljövendő
Cseresznyék cseppje cseng.
Ring az áprili csend.

Ez a falusi harang az emlékező előtt a diadalmas élet mindenhova elható, szelíd üdvözlő szavának szimbólumává nő.

Harang nem ring, összetörték...
Néma máma, néma holnap,
Néma meddig, néma meddig?

S a kérdésre, mikor kezdődik végre újra az élet, meddig tart még az élet gyilkos megcsúfolása, a kérdésre sehol felelet, a strofa utolsó sora egyetlen szó:

Csend.

Vidám csilingelés helyett a süket választalan válasz, a téboly minden lármáját jelentő rövid szó: csend.

Kiskoromban, est'koromban
Hajnalt, terhes déli hőben,
Őszi, őszi friss időben
Mindig szólott reggel, este
Reggel, délben, este-este,
Néma máma, máma néma
Csend.

Az eltűnt élet vidám csilingelése helyett az üresen maradt, a rettenetesen, beláthatatlanul végtelen csend. Hogy honnan ez a csend, azt csak mintegy mellékesen, de annál nyomatékosabban, csak egyetlen s csak két kötőjel közé beékelte mondat nevezi meg:

Kék útú, nyárvérű, kökénnyel habzó falu felett
 — Kicsike békepihe, kit a harc közöttünk feledt —
 Néma máma, máma néma,
 Csend.

Kísértetiesebb jelentést ennek a rövid szónak — csend — adni nem lehet. A költőnek mondanivalója, iszonyata és vádja érzékeltetéséhez nem kellene rikoltó színek. A szó a súlyát attól kapja, hogy hol és ki az, aki leírja.

Hibás úton járna, aki Lesznai Anna lírájának „védelmében” azt akarná bizonygatni, hogy azért mégis vannak benne elemei a politikai lírának is. Nem, a politikai lírának még nyoma se lelhető fel benne. Sőt, túlzás nélkül állítható, hogy ennek a lírának a szférájában a háborúban megnyilatkozó politika és általában a politika úgy jelenik meg, mint Erósznak, tehát, ennek a lírának a logikája szerint, az emberinek negációja. Nem a múzsák némulnak el a háborúban — valójában Európa minden részében túl hangosak voltak —, az emberi az, ami nem juthat szóhoz. A politika, mint valami démonikus hatalom teszi láthatatlanná az emberben és az emberi viszonylatokban az emberit; a t á b o r o k logikája az, ami diktálja a cselekedeteket.

Lesznai Anna világképében az ember ott kezdődik, ahol a politika megszűnik. Hogy az embernek önmagától való elidegenedését, az automatikus létet és cselekvést, ami a politikai harcban és végül a végső degradálódásban, a háborúban jut kifejezésre, hogy a politika végleges felszámolása épp egy meghatározott forradalmi politikai harc útján érhető csak el — ez a koncepció már azért is szükségképpen idegen a lírikus Lesznai Annától, mert szintén politikai koncepció. Erósznak nincs történelmi érzéke. Erósz nem foglalkoztatják imaginárius vagy reális történelmi távlatok, Erósz csak a jelenről tud, mindig csak a k ö z v e t l e n jelenlétről. És ha el is vérzik a pillanaton, nem áldozhatja fel azt, ami közvetlen egy mégoly szent távoli cél oltárán sem. Van jelen és Erósz csak a jelenben, csak a ma eleven emberben tud és akar élni.

Nem az a lényeges, hogy egyetértünk-e vagy nem ezzel az Erószszal, aki Lesznai Anna lírájának ihletője, egyetlen múzsája. Lényeges az, amit ez a semmiféle célra se hasznosítható, semmi cél szándékával se íródott, de benső kényszerből, parancs erejű vágyból termett líra a költői szó erejével revelál: egy s a j á t világképet az ember és a világ, a nő és a férfi, az ember és a természet viszonyáról. Nem ad programot, mint ahogy a Szentivánéji álom, a Vihar vagy Csongor és Tünde se ad. De mint azok, Lesznai Anna lírája is a szépség varázsával sejtelmesebbé, gazdagabbá, csodákkal telítetté teszi azt, amit egyébként bele a hétköznapiok szürke pora. S akkor is ezt teszi, mikor, mint a Prófeta-várás című versében, maga a háború a közvetlen témája.

Ez a vers egyetlen, de mindig fokozódó intenzitással meg-megújuló sikoly. S maga a kétségbeesés tesz tanúvallomást a száműzött értelem és a száműzött szépség mellett. S ha a kétségbeesés a gyilkossá aljasított ember fölött okosabb volna, semhogy a megváltó csoda eljövételét sürgetné — nem volna kétségbeesés és nem rémült látomás.

Bús kamarák kapuját látom kinyílni
 Bezúzott ablakon bíboran csurog a menny
 Megdöfött hordók levében mossák a padmalyt
 Karukat szétvetve várnak fájó kereszték
 Magdolna térdre zuhanva bontja a fürtjét
 — De sivatag szentje téged sehol se látlak.

Szemük is elszáll, lelküket messzire húzza
 Felhasadt utakat köveznek emberi testtel
 Új jajok csóvás üszökkal súvöltve hullnak
 Robbanva vájják a szívet piros gödörré
 Felfakad minden s ontja magvas belét!
 — De sivatag szentje téged sehol se látlak.

Véres a várás: az üszkös hajnali sebből
 Mikor kél tisztán az érett déli legény?
 Drága kosoknak a szügyét meddig döfödjé a késünk?
 Testvér, mit kell hát kitépni tépett magunkból
 Milyen bőr bőrtönét kell még sírva lehántnunk
 Hogy próféta hangja hasítson végre belénk?

„Véres a várás” — más, több ez, mint tetszetős alliteráció. Nem is külön személynek, hanem csak rajta keresztül magának a kreatúrának elnyújtott, szűkülő, a lehetetlent ostromló hangja. A mindent átfogó kétségbeesése — embert, állatot, növényt és az emberi kéztátságait is megszólaltató m i s e r e r e .

S vannak konstellációk, melyekben a teljes kétségbeesés biztatóbb és fölemelőbb, mint a lelki egyensúly, ami a fétisektől foglyul ejtett, sematikus képzelet tunyaságából táplálkozik.

Az *Édenkert* kötetnek szerves folytatása a négy évvel később, 1922-ben, Bécsben megjelent verseskötet, az *Eltévedt litániák*.

A két kötet annyira azonos szubsztanciájú, mind a kettőt annyira az emberi és természeti világ egységének a látomás-élménye határozza meg, hogy az *Édenkert* valósággal egyetlen nagy költői előszó az *Eltévedt litániák*hoz. Ez utóbbiban a maga nyelvi gazdagságával, képei pazar sűrűségével, a témákkal együtt termett dúsan változatos ritmusaival, a rímeknek azzal az összecsengésével, mely sohase csak játékos dekoráció, hanem meglepő új tartalmakat és összefüggéseket villant fel — valóban van valami, ami a litániák zeneiségére, az ígésző, az ősi ráolvasásra emlékeztet, egy ősi rituálé be nem telő áhítatával hat. S mélyen megokolt, hogy a Lesznai Anna litániáinak jelzője: eltévedt. Nem kitaposott utakon, nem büntudatból indulnak valami földöntúli sugaras ég istene felé, hanem a hitből nőttek, mely nem felülről leszálló irgalmat, de az embert hívja, az embert, akinek szabadadja

kell magát tennie a megnyomorító büntudattól, hogy vissza tudjon találni az ősi egységbe, az édenkertbe, melyet épp maga az ember álmódott. S hogy visszatalálhasson, mindenekelőtt el kell jutnia a tilalom-fétisektől, bálványoktól, történelmi hagyományos kötöttségektől felszabadult önmagához, önmaga teremtette sorsa szerető igénléséhez.

És vallom minden félség
 Haláljóságra, családokra:
 Nem dús élet-falat.

 Vallom mi sem egész
 Mi holnapokra vár még
 Mi sarjadva nem tellik
 Nedvével nyilas Létnek:
 Táltos gyökéren lobbant
 Pütkösdi rózsató,
 Születve szívbe váló
 Szüretre vált, örök.
 Nincs tegnap, nincsen holnap
 Talán még máma sincsen
 Csak biztos boldog van -ja
 Öntellett ölelésnek
 Találkozás torának
 A teljesítő rendben . . .
 Így imádkozom mostan
 Mikor cseréppé mállott
 Kőből épült szerelmem,
 Így imádkozik máma
 Szűz magabiztos magvam
 S ujjammal megérintem
 Istennek tömör testét.

Ha életünk nem „félségekre”, „haláljóságra” herdálódik, hanem teljes intenzitással átélt pillanatok egymásutánja, kerek egésze, az elválás, a tovatűnt boldogság bánat ugyan, de nem megbánni való; az élet minden pillanatát önmagáért szeretni, a jelent abszolutizálni, a pillanatban a teljes életet találni és élni: ez az idézett Hitvallás című versnek a hallelujája. Ebben a női költészetben ugyanis nyoma sincs a méltatlannak bizonyult, hűtlen férfi miatt való sopánkodásnak, a szentimentális önsiratásnak; élető eleme azonban a sose siránkozó, mindig sorsát vállaló szerelem, „szűz magabiztos magvam”, mely átok helyett áldani tudja a fájdalmat is, mint „a teljesítő rend” természetes részét — a föld nem az élet puszta színhelye s nemcsak „Istennek tömör teste”, hanem testünk, vérünk édes rokona, isten „kalászos barna fia”.

Add Isten, hogy sohase üdvözüljek.
 Szabadjon örökké
 Terjedve kelnem és halnom
 Kalászos barna fiaddal.

S mégis, az *Eltévedt litániák* kötetében az egyik gyakran visszatérő motívum: az útvesztettség. De ez is sajátos jelentéssel. Az annyira szeretett, oly gazdag orkesztrációval dicsőített emberi élet elválaszthatatlan a tragikumtól. A tragikum aspektusából minden ölelés egyben az elválás, minden ifjúság csak az öregség előjátéka. A gyönyör, a levésben való gyönyörködés, melytől Lesznai Anna lírája lüktet, legkevésbé se zárja el ezt a lírát a tragikummal való szembenézés elől. Nem volt, nincs és — nem hiszem, hogy lehet — költészet az emberi egzisztenciától elválaszthatatlan tragikum tudata nélkül. A tragikum tudatát azonban — s ez épp a költészet kimeríthetetlen gazdagságának titka — minden költészet egyéni módon testesíti meg.

Van Lesznai Annának egy terjedelemre kis verse — Pici, félnék tavaszi szó —, egyike a legszebbeknek, melyben a szavak duzzadnak az élettől, az egymást serkentve, kergetve lihegő alliterációkkal a vers egy-egy sora valósággal túl csordul, míg aztán az utolsó sorban, egy közvetlen előtte előkészített mély lélegzétvétel után, egyszerre szobor-szerű mozdulatlanság, hogy majd megengesztelt főhajtással még csak nem is sóhaj, csak megállapítás, szinte egy egész élet szemrehányás, számonkérés, vád nélkül hangzó nyugodt, leheletszerű utolsó szava következnek. A vers második részét idézem:

Nem szólok, mert bizony őszi lenne a nóta
Mert ősszel őszi az ág, de tavasszal őszi az ember
S virító megyek havában száll rá a multak hava.
Tavaszkok duzzadó dombja hantol el boros novembert
Osalogány csőrén csattog búcsúzó csókok szava.
Így szedem ősöm, szelíden záporló almavirágon
Megtérve sorstalan estre, gyül rám a vágyak hada.
Mert szédülve szökken az ösvény, de immár én utam,
[megértél —
Ailok az alkonyi csendben s tudom, nem értem haza.

Az *Eltévedt litániák* Lesznai Anna panteisztikus világképét konkrét új tartalmakkal gazdagítja. Ez a világkép már az *Édenkertben* annyira átfogó és egységes, hogy nem a kitágulása, hanem csakis új szférákban végbemenő megjelenítése az, ami ennek a lírának újabb anyagot és monumentalitást adhatott.

Ez az újabb anyaggal való viaskodás leginkább abban az ő nagy eretnek szellemiségtől izzó költemény-ciklusában manifesztálódik, melynek, mint az *Eltévedt litániák* egyik külön ciklusának, a *Mi atyánk . . .* címet adta.

Itt az evangéliumi ima mondatról mondatra buzgó áhítattal, de úgy, olyan interpretációval ismétlődik meg, hogy az alázat és lemondás igéi a lázadás és követelés litániájává változnak át. S ennek ellenére ennek a ciklusnak, e ciklus egyetlen szavának sincs semmi köze a blaszfémiahoz; mindvégig hívő szó, de nem a passzív, hanem a létnek és a hitnek új értelméért viaskodó, alkotó kreációé. A panteizmus filozófiája a t a t v a m a s i, tudjuk, ősrégi, visszanyúl India legtávolabbi történelmi múltjába; Lesznai Anna lírájának nem is ebben rejlik az újsága, hanem abban, hogy ami indiai bölcsektől Baruch Spinozáig világszemlélet, az nála világnékké lett, és pedig annyira,

mintha ő maga — „Mert édes szóim szülője nem vagyok” — csak közege lenne ennek az ezer hangon igéző, áradó és tornyosuló zsoltárnak. A mondat „Miatyánk, ki vagy a mennyekben” Lesznai Anna lírájában eképp kapja meg az áhítatos, *világi* áhítattal telt értelmezését:

Kis cselédim is ugrálnak
Ruhám szélínél cibálnak
Ha kezemtől ételt lesnek
Hidd el, Tégedet keresnek.
Mert gyümölcsben, lágy kalácsban
Feléd növesztő varázs van.
Szelíd barmok szagos réten
Szomjas szemök nyit setéten
Árnyat havas homlokukra
Tomba vágyás üli őket
Fű közt Téged keresőket.
Kancák viaskodó násza
Ten riadt véred fohásza.

A mottóra, Szenteltessék meg a te neved, az égi, szenttelen felségben trónoló, kifürkészhetetlen akaratú istenből egy „bennem és mindenekben” megszentelt, „csírában, fűben, fában” megtestesülő, „pötty verebekben” csiripelő „néma ebek” szeméből ránknézó földi szomszéd lesz.

Mert létre Te létedből szitasz
Mert elveszítisz, ha elveszítlek
S Magad sajogsz, ha eltaszítasz.

Mint a Próféta-várás a háborúnak, a Mi atyánk ciklus harmadik része, a Jöjjön el a Te országod nyilvánvalóan a közép-európai vérbe fojtott forradalmak és legfőképp a kommün bukása után Magyarországon dúló fehér terror rémtetteinek a lírai visszhangja. A kommün bukását követő magyar emigráció egész irodalmában nincs még egy mű, mely intenzitásában, szuggesztív költői erejében úgy tudott volna hangot adni iszonynak, vádnak és kétségbeesett bele nem nyugvásnak, mint a réműletnek ez a remekbe készült litániája. Minden sorában és abban, ahogy a sorok elakadó lélegzettel egymásra következnek és mind harsányabban megismétlődnek, érezni az elszoruló torkot, az el-elcsukló hangot és a reménytelenül reményért kiáltó, reményt követelő fuldoklót. A rövid sorok mint valami eszelősnek, magának a réműletre meredő tébolynak a mindinkább velőtrázóan hangos kántálása. Itt csak pár strófáját idézhetem:

Jöjjön el a Te országod
Mert idegen az otthon
Félelmesek a falvak
A városok félnek.

Jöjjön el a Te országod
Mert fiókák kifordulnak
Kisdedek is pusztulnak
Magtalan az erdő.

.....
Jőjjön el a Te országod
Mert gyermekek riadnak
Kályhakuckókba bújva
Komoran lesnek Feléd.

Jőjjön el a Te országod
Jőjjön el a Te országod
Jőjjön már el a Te országod
Mert mire várjunk.

.....
Jőjjön el a Te országod
Mert elvérzik a bárány
Oly legeiót epedve
Melyen nem öl füvet.

.....
Jőjjön el a Te országod
Mert bitófákat nyujtunk
Tefeléd szűz magasba
Hogy valami elérjen.

Jőjjön el a Te országod
Koporsó kemény testem
Kopogtat rajta lelkem
Ki nem bír halni már.

.....
Jőjjön el a Te országod
Jőjjön el a Te országod
Jőjjön már el a Te országod
Fiad fuldoklik bennem.

A Mi atyánk... című nagy fuga mindegyik tételéről külön-külön kellene szólni, noha a Jőjjön el a Te országod fortissimója után nincs s természetszerűen aligha volna is lehetséges további fokozás. Abban az új mitológiában, ami gazdagon burjánzó ornamentikával a következő tételekben kibontakozik, az öröklött Ormuzd és Ahriman, isten és sátán antagonisztikus szembeállítás helyett egyetlen egységes alkotó akarat az, melyhez elválaszthatatlanul hozzátartozik, melynek leglelkéből lelkedzett, építő és beteljesítő eleme a vele perbe szálló, lázadó kétség. A diszharmónia csak egy magasabb, teljesebb harmónia után való vágy, nemcsak édes gyermeke, hanem teremtője is a harmóniának. A fogalmakba foglalt paradoxon nem egyéb, mint elvont természetfilozófiai okfejtés; Lesznai Annánál azonban elsődleges, látomásos poézis.

Ügy van: azt akarod bűnbe essem.
Neved elvessem: hogy ember teremjen a szemből

Szavad nevessem: hogy sarlód méltán vágjon
Egy-utad feledjem: hogy elkeveredjen lelkem
Minden utad porával.
Úgy van azt akarod: lázadás lángján égjek Beléd —

De a Jőjjön el a Te országod intonációjához mindenképpen legközelebb áll a pogány litánia: Ne vigy bennünket kísértetbe. Az evangéliumi felfogással ellentétben nem a kételkedés, hanem a hit, nem az engedetlenség, hanem a szófogadás, nem a vakmerőség, hanem az óvatos félelem a bűnbeejtő kísértés. És ami ebben az ima ellen mondott imában az éltető princípium, az megint csak Lesznai Anna egész költészetének a legbensőbb világképében gyökerezik: ha valami szent, akkor a maga ellentmondásaitól kinzott, a maga ellentmondásaival gazdagított tüneményes lény, az ember az, s ha van diadal a földi poklon, az csak épp e poklallal, földi poklunk mélyén kovácsolódhat.

.

Ne vigy bennünket a kísértetbe
Szüzességed vizével:
Mert párzó testek párologó ízével
Kell öntözni a földet.

Ne vigy bennünket a kísértetbe
Békességed borával:
Mert tártszemű támadók táborával
Kell riogatni a földet.

Ne vigy bennünket a kísértetbe
Meadásod mézével:
Mert ébresztő éhségek vészével
Kell korbácsolni a földet.

.

Ne vigy bennünket a kísértetbe
Üdvösségünk mérgével:
Mert vakmerő kárhozatunk kérgével
Kell páncélozni a földet.

.

Ne vigy bennünket a kísértetbe
Hozzánk ájult arcod színével:
Mert egekre lázadt ember szívével
Kell megváltani a földet.

.

*

Ezek az én soraim többre nem tarthatnak igényt, mint hogy felidézék Lesznai Anna költészetének a lelkét. Nem a múltból, mert hiszen a költői szó nem emlékek romlandó kaptárja, hanem — ha költői szó és épp mert költői szó — mindig a jelen, minden jelennek élő szava.

Az idők, az emberek s velük a problémáik is folyton változnak; a szó, melynek költői erő adott életet, önállósul és képessége, hogy a változásoknak, változó nemzedékeknek megfelelően eredeti frissességében a maga újabb és újabb jelentés-rétegeit fedje fel. Hogy tud-e mindig felelni és hogy kinek mit felel, az nem kis részben a kérdezőtől függ. Minden változik a nap alatt, de minden dialógusnak ez a törvénye változatlan.